

Florin Ursa

Procesul estetizării sufletului în producțiile cinematografice creștine

Presa Universitară Clujeană

Florin Ursa

•

PROCESUL ESTETIZĂRII SUFLETULUI ÎN PRODUCȚIILE CINEMATOGRAFICE CREȘTINE

Florin Ursa

PROCESUL ESTETIZĂRII SUFLETULUI ÎN PRODUCȚIILE CINEMATOGRAFICE CREȘTINE

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2020

Referenţi ştiinţifici:

Pr. Prof. univ. dr. Cristian Barta
Pr. Conf. univ. dr. Anton Rus

ISBN 978-606-37-0970-8

© 2020 Autorul volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parţială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autorului, este interzisă şi se pedepseşte conform legii.

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

CUPRINS

PREFAȚĂ

Pentru o teologie a cinematografiei

În teologie, ca și în alte domenii, matricea cinematografiei este legată în esență de două categorii fundamentale, imaginea și cuvântul, surprinse în dinamismul și eficacitatea lor. Justa reticență aniconică a Decalogului care interzice orice reprezentare a „ceea ce este în cer, pe pământ și în apele de sub pământ” (Exod 20,4) pentru a elibera persoana lui Dumnezeu de orice formă de obiect idolatru, este înlocuită de perspectiva neotestamentară. În Scripturile creștine și în Tradiție, întrebarea de bază despre reprezentabilitatea sacrului este imediat rezolvată într-un sens favorabil, nu numai pentru că limbajul teologic este de natură simbolică și analogică – așa cum, convinsă că „din frumusețea și măreția creaturilor *analogô*s [prin analogie] poți să cunoști pe Ziditorul lor” (13,5), Cartea Înțelepciunii lui Solomon deja intuise – dar și pentru că elementul central al creștinismului este Întruparea care vede în fața umană a lui Isus din Nazareth un *eikôn*, o imagine a lui Dumnezeu celui nevăzut, așa cum Sfântul Apostol Pavel le-a scris colosenilor (1,15).

De asemenea, în această linie a imaginii este iluminată alegerea iconică a Bisericii, care se va opune puternic

iconoclasmului în cel de-al doilea sinod de la Niceea (787), generând și susținând acel patrimoniu artistic extraordinar care se va manifesta chiar și în cinematografie. Prin urmare, nu este lipsit de importanță faptul că cele două limbaje, cel filmic și cel religios, sunt prin natura lor vii, scenice, de cameră, de recital (performing arts). În ciuda tuturor diferențelor, „sacramentalitatea" actului liturgic are o analogie în eficacitatea „acțiunii" cinematografice care încearcă să transpună în privitor ceea ce prezintă. De fapt, există în filme de calitate artistică și spirituală autentică câteva sugestii irevocabile care, după încheierea spectacolului, continuă să trăiască în interioritate în însăși existența privitorului[1].

Cealaltă componentă care împletește credința și filmul este cuvântul. Desigur, nu ne referim doar la sprijinul pe care dialogul îl oferă reprezentării, ci la povestea vizuală. Așadar, se înțelege că Biblia a devenit un subiect atrăgător în cinematografie, deoarece este, prin natura sa, narativă, ea nefiind altceva decât „istoria mântuirii". Este sugestiv un aforism evreiesc care afirmă: „Dumnezeu a creat oamenii pentru că iubește poveștile". Există numeroase pagini biblice care pot constitui un subiect cinematografic precum și texte care par aproape ca un scenariu gata de filmare. Astfel, s-au dezvoltat unele capodopere, dar și o avalanșă de serii de filme de mare angajament financiar și tehnic (kolossal), dar de modestă calitate religioasă.

---

[1] Cf. Cardinale Ravasi, *Lo sguardo della fede nel cinema*, 17 oct. 2013, cf. http://www.latinitas.va/content/cultura/it/organico/cardinale-presidente/texts/cinema.html.

Însuși Ioan Paul al II-lea, cu ocazia Conferinței Internaționale de Studii din 1998 asupra limbajului biblic în comunicarea contemporană, a spus: „Această întâlnire providențială între Cuvântul lui Dumnezeu și culturile umane este deja cuprinsă în esența revelației și reflectă „logica" Întrupării". Și, din nou: „întâlnirea dintre revelația divină și mijloacele de comunicare socială, atunci când este condusă cu respect pentru adevărul conținutului biblic și folosirea corectă a mijloacelor tehnice, este purtătoarea fructelor abundente ale binelui. Pe de o parte, de fapt, implică o înălțare a mijloacelor de comunicare către una dintre cele mai nobile sarcini, care, într-o oarecare măsură, le răscumpără de utilizări necorespunzătoare și uneori banale. Pe de altă parte, oferă posibilități noi și extraordinar de eficiente pentru apropierea publicului larg de Cuvântul lui Dumnezeu comunicat pentru mântuirea tuturor oamenilor" (28 septembrie 1998)[2].

Și în ceea ce privește cinematografia putem propune din nou vechea dilemă care i-a chinuit pe critici și pe teologi cu privire la definiția artei sacre sau a artei religioase (care nu sunt neapărat sinonime). Însă, în realitate ar trebui depășite clasificările prea rigide, deoarece chiar și un film cu un subiect religios explicit poate fi nesemnificativ din punct de vedere spiritual, iar un film cu o temă profană poate avea o amprentă religioasă pregnantă. Pe lângă milioane de kilometri de film (iar acum de imagini digitale) de calitate redusă există și un repertoriu bogat de filme de o excepțională frumusețe, inteligență, interioritate și transcendență.

---

[2] Cf. http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1998/september/documents/hf_jp-ii_spe_19980928_linguagem-biblica.html.

Lucrarea de traducere audiovizuală implică întotdeauna riscuri: textul biblic, simbolurile religioase și limbajul religios în general, implicate sau asumate în procesul universului media, sunt expuse uzurii[3]. Mai mult, mijloacele de comunicare, în timp ce prezintă, reproduc, comunică, ele totuși restructurează și reformulează limbajul credinciosului, contribuind la schimbarea modului în care experiența religioasă este percepută. Ne putem gândi, de exemplu, cum în proiectul marilor filme biblice istoria lui Dumnezeu cu Poporul Său relatată de Vechiul Testament a devenit, mai simplu, istoria unor protagoniști, precum Avram, Moise, David, Solomon sau Ieremia. În această perspectivă ne gândim la câte generații s-au apropiat de figura lui Isus prin filmul lui Franco Zeffirelli *Isus din Nazaret* (1977), la impactul puternic pe care filmul l-a avut asupra înțelegerii figurii lui Hristos în sine.

Dintr-o astfel de perspectivă, există și un proces invers de urmat: calea nu este doar de la Textul Sacru la traduceri audiovizuale, ci și invers. Este posibil, de fapt, începând de la vizionarea filmelor, spectatorul poate reveni la gustul paginilor Bibliei, mult mai bogate, pline de nuanțe, cu o respirație polifonică.

Arta cinematografică, în cei o sută de ani de istorie a sa, este impregnată de aspirația spre transcendență, ceea ce face filmele demne de a fi studiate chiar și de cei care pun la îndoială rolul religiei în cultura contemporană.

---

[3] Cf. Dario Edoardo Viganò, *Il religioso nei media*, în *Dizionario della comunicazione*, Carocci, 2009.

*

Într-o abordare mai eclezială și pastorală, ne putem întreba ce atitudine a luat Biserica în fața acestui șir neîntrerupt de imagini sacre dar și blasfemice, pașnice dar și brutale, caste dar și obscene. În opinia comună, această atitudine se rezumă într-un fel de oximoron oarecum evident. Biserica a binecuvântat și a depreciat. De fapt, relația dintre Biserică și cinema a fost mai complexă și variată și s-a bazat în primul rând pe impactul social pe care l-a avut această nouă artă. Astfel, cinematografia putea fi considerată un instrument pedagogic și catehetic eficient. Iar acest lucru reiese din primul document papal care era interesat și de cinema, enciclica „Divini illius Magistri" a lui Pius XI (31 decembrie 1929; cu un an înainte avusese loc primul congres catolic de cinema de la Paris): „Spectacolele de cinema [precum cărțile și audițiile radiofonice] sunt instrumente de difuzare foarte puternice, care, dacă sunt direcționate cu principii solide, pot fi de mare folos în educație și formare"[4]. În același timp, a fost remarcat riscul subordonării acestor instrumente „pasiunilor rele și poftei de câștig". Prima enciclică dedicată în întregime artei a șaptea se va deplasa de-a lungul acestei linii de rezervă: „Vigilanti cura" emisă pe 29 iunie 1936 de Pius XI, la solicitarea episcopilor americani

---

[4] Enciclica este dedicată temei educației creștine a tineretului. Enciclica a fost publicată în limba română la Blaj: *Educația tinerimii. Enciclica Sf. Părinte al Romei Papa Pius al XI-lea «Divini illius Magistri», 31 Decembrie 1929*, Tipografia Seminarului Teologic Gr. Cat., Blaj, 1930, 44 p., traducere de Aloisie Ludovic Tăutu. Enciclica a fost recenzată și în foaia bisericească „Unirea", Blaj, nr. 29, 1930, p. 1. Enciclica este reperabilă astăzi online în limbile franceză, engleză, italiană, latină, portugheză și spaniolă, cf. http://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_31121929_divini-illius-magistri.html.

alarmați de imoralitatea rampantă a producțiilor de la Hollywood[5]. Însă a fost rapid înțeleasă insuficiența unei atitudini exclusiv negative și, prin urmare, diferite comunități ecleziale s-au angajat să înființeze centre catolice de film, capabile să ofere indicații pastorale concrete, să deschidă săli parohiale și cineforuri conexe și, în unele cazuri, chiar să se implice în producția de filme. Astfel, a fost configurată o dublă perspectivă: pe de o parte, se menținea o atitudine critică față de riscuri și, pe de altă parte, se evidenția convingerea în eficiența excepțională inerentă puterii și fascinației acestui mijloc de comunicare.

Papii succesivi – Ioan XXIII, cu „Nostra Patris" din 1961[6] și cu înființarea Filmotecii Vaticanului[7] în 1959, și Paul VI cu mesajele pentru Ziua Mondială a Comunicațiilor Sociale[8] – promovată începând din 1967 – vor continua pe aceeași dublă traiectorie de sprijin și de atenție critică. Magisteriul bisericesc la Conciliul Vatican II va lăsa o altă amprentă cu decretul

---

[5] Enciclica a fost recenzată și în mediul greco-catolic românesc: Augustin Popa, *Prima enciclică despre cinematograf,* în „Cultura Creștină", Blaj, nr. 7-8, 1936, pp. 468-471. Enciclica este reperabilă astăzi online în limbile franceză, engleză, italiană, latină, portugheză și germană, cf. http://http://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_29061936_vigilanti-cura.html.

[6] Enciclica este reperabilă astăzi online în limbile spaniolă și latină, cf. https://www.vatican.va/content/john-xxiii/es/letters/1961/documents/hf_j-xxiii_let_19610629_nostra-patris.html.

[7] Cf. https://www.comunicazione.va/en/filmoteca-vaticana.html și http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/pccs/documents/rc_pc_pccs_doc_16111959_statute-film-library_it.html.

[8] Cf. https://www.comunicazione.va/en/giornata-mondiale-comunicazioni-sociali.html.

conciliar „Inter Mirifica” (1963)[9] care, în timp ce se impune pe panorama generală a comunicării sociale, va rezerva un spațiu special cinematografiei. Papa Ioan Paul al II-lea, un papă cu un puternic impact „vizual”, care nu a ezitat să meargă la Hollywood în 1987, a lăsat o gamă largă de intervenții tematice, în special cu ocazia mesajelor pentru diferitele Zile Mondiale ale Comunicațiilor Sociale și în diferite discursuri destinate operatorilor de film. Îi este atribuit accentul pus pe cinema ca „vehicul al culturii și al propunerii de valori”, o temă dezvoltată în mesajul pentru cea de-a 29-a Zi Mondială din 1995: „Cinema-ul – a scris Pontiful – ne permite să învingem distanțele și dobândește acea demnitate, proprie culturii, acel mod specific de a fi al omului care creează un set de legături între oameni, în cadrul fiecărei comunități, determinând caracterul interuman și social al existenței umane”[10]. Această legătură strânsă dintre cinematograf și cultură va fi evocată indirect și de Papa Benedict al XVI-lea în cadrul întâlnirii cu artiștii (inclusiv regizori, actori, scenografi) organizate în fața fundalului grandios al *Judecății* lui Michelangelo din Capela Sixtină din 21 noiembrie 2009: accentul a fost pus pe „suroralitatea” dintre artă și credință, între frumusețe și spiritualitate, ca privilegiate căi spre transcendență chiar dacă pe drumuri diferite, ca un mesaj de armonie situat în prelungirea *Scrisorii către artiști* a lui Ioan Paul II (1999). Pentru Papa Francisc cinematografia este loc al comuniunii și școală a umanismului.

---

9 Cf. https://www.magisteriu.ro/inter-mirifica-1963/.

10 Cf. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/communications/documents/hf_jp-ii_mes_06011995_world-communications-day.html.

În Biserica Greco-Catolică din România s-au tradus și recenzat documentele cu privire la cinematografie, iar filmul religios a fost utilizat ca instrument în pastorație[11]. Presupunem că filmul religios a fost folosit atât în Biserica Ortodoxă cât și în comunitățile protestante și neoprotestante din România ca instrument de valorificare a sentimentelor religioase. Ar fi binevenit un studiu interdisciplinar (teologie și cinematografie) despre începuturile receptării filmului religios în mediile ecleziastice românești.

Conștientizarea faptului că a șaptea artă este o oglindă a timpului nostru cu măreția și abisurile sale, dar și că poate fi, de asemenea, o modalitate de a intra în modernitate pentru a anunța Evanghelia, este bine înrădăcinată în comunitățile ecleziale de pe fiecare continent. Ar fi binevenit atât un studiu asupra atitudinii și utilizării cinematografiei în transmiterea credinței în diferitele comunități bisericești, cât și studii mai

---

[11] Spre exemplu, în Paresimile anului 1943 și 1944, pe lângă misiunile obișnuite, părinții călugări bazilieni de la mănăstirea Obreja de lângă Blaj s-au deplasat în parohii folosind o metodă nouă: proiecțiile cinematografice. Astfel, pr. Miron Moldovanu, directorul Orfelinatului de război de la mănăstirea Obreja, însoțit de tehnicianul cinematografului la sate al călugărilor bazilieni, pr. Arsenie Avram, s-au prezentat în comunele Cricău, Șard, Bărăbanț, Galda de Jos, Stremț, Mihalț, Boziaș, Cetatea de Baltă, Obreja, unde au proiectat filme precum „Viața și Patima mântuitoare a lui Isus", „Potopul lui Noe", „Istoria patriarhului Iosif vândut de frații săi", sau filme cu viața misionarilor printre eschimoși. Cf. *Apostolie binevenită,* în „Unirea", Blaj, nr. 14-16, 1944, pp. 6-7; I. Roșcovel, *Un pas nou în activitatea misionară,* în *Ibidem*, p. 7; *Călugării dela Obreja cu cinematograful pe la sate,* în „Unirea Poporului", nr. 18, 1944, p. 5; în *Ibidem*, nr. 20, 1944, p. 1. Monahul Arsenie este gazetarul Al. Avram, redactor al unor ziare din capitală și din provincie, hirotonit la mănăstirea Obreja duminică 3 ianuarie 1942. Cf. în „Unirea", Blaj, nr. 2, 1943, p. 2.

aprofundate în teologia românească despre o eventuală teologie a filmografiei.

*

Ne bucurăm de apariția acestei lucrări atât de necesară în literatura teologică și cinefilă românească. Lucrarea este rezultatul reflecțiilor masterandului Florin Ursa în cadrul programului de master în teologie pastorală de la Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Teologie Greco-Catolică, Departamentul Blaj, reflecții sistematizate în cadrul unei lucrări finale de disertație. Florin Ursa, care este cadru didactic târgumureșean, își continuă la Școala Doctorală a Facultății de Teologie Romano-Catolică a Universității din București cercetările asupra tematicii filmografiei care promovează valori creștine legate de Maica Domnului, cercetări care, presupunând ore nenumărate de vizionări și analize, vor reliefa mecanismele prin care arta cinematografică a ilustrat adevărurile biblice și tradițiile creștine mariale.

Conf. univ. dr. pr. Anton Rus

LISTĂ DE ABREVIERI ȘI SIGLE

Abrevieri Scripturistice

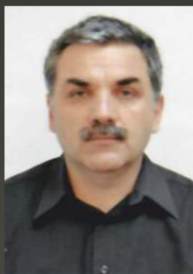
Ap - Apocalipsa lui Ioan
Is - Cartea Profetului Iezechiel
In - Evanghelia după Ioan
Lc - Evanghelia după Luca
Mt - Evanghelia după Matei
Ps - Psalmi

Abrevieri tehnice

Ed. - Editura
op. cit. - opera citată
p. - pagina
pp. - paginile

Sigle

CBC - Catehismul Bisericii Catolice

Florin Ursa s-a născut în 5 iunie 1968 la Șieu, Bistrița-Năsăud. După frecventarea studiilor primare și liceale la Sibiu, a obținut diploma în Avioane și Motoare de aviație la Academia Tehnică Militară din București în 1990 și cea în Teologie Greco-Catolică pastorală la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca (Blaj) în 2018, fiind titular al unui master în Teologie pastorală în comunitățile ecleziale la aceeași instituție în 2020. Este profesor inginer în învățământul preuniversitar la catedra de aeromodele din Palatul Copiilor Tîrgu-Mureș.

* * *

Ne bucurăm de apariția acestei lucrări atât de necesară în literatura teologică și cinefilă românească. Lucrarea este rezultatul reflecțiilor masterandului Florin Ursa în cadrul programului de master în teologie pastorală de la Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Teologie Greco-Catolică, Departamentul Blaj, reflecții sistematizate în cadrul unei lucrări finale de disertație. Florin Ursa, care este cadru didactic târgumureșean, își continuă la Școala Doctorală a Facultății de Teologie Romano-Catolică a Universității din București cercetările asupra tematicii filmografiei care promovează valori creștine legate de Maica Domnului, cercetări care, presupunând ore nenumărate de vizionări și analize, vor reliefa mecanismele prin care arta cinematografică a ilustrat adevărurile biblice și tradițiile creștine mariale.

Conf. univ. dr. pr. **Anton Rus**

ISBN: 978-606-37-0970-8